

SLAVENSKI JEZICI U USPOREDBI
S HRVATSKIM
II.

ur. Dubravka Sesar

 FF press

Zagreb, 2011.

SUVREMENA JEZIČNA SITUACIJA U SLAVENSKIM ZEMLJAMA*

1. Iz jedne „globalizacije“ u drugu

Do 1990-ih godina sve su slavenske zemlje s iznimkom Jugoslavije bile članice Varšavskoga pakta i time dio tzv. Istočnoga bloka pod vodstvom Sovjetskoga Saveza. Jezičnopolitički gledano za Istočni je blok bila karakteristična dominacija ruskoga jezika. On je vrijedio kao službeni jezik komunikacije i kao »lingua franca«, tj. kao 'jezik sporazumijevanja u višejezičnom prostoru'.¹ Pozicija ruskoga ipak je u pojedinim zemljama bila različita, sukladno političkim posebnostima tih zemalja.

Prema sovjetskoj ideologiji i jezičnoj politici ruski je jezik kao materinski i nacionalni jezik Rusâ trebao postati materinskim odnosno nacionalnim jezikom stanovništva cijeloga bivšega Sovjetskoga Saveza. To su stanovništvo sačinjavali različiti narodi i narodnosti, koji su živjeli u 15 republika. Od slavenskih zemalja spomenuto se načelo odnosi na Bjelorusiju i Ukrajinu. Ruski je jezik i u njima, kao i u ostalim sovjetskim republikama, imao status službenoga jezika. U Bjelorusiji i Ukrajini taj su status de jure imali i nacionalni jezici, no de facto je u javnoj uporabi i u tim republikama kao i u cijelom Sovjetskom Savezu prevladavao ruski jezik.

U Ukrajini i Bjelorusiji ruski je funkcionirao i kao nastavni jezik u školama. Gotovo potpuno istiskivanje bjeloruskoga i ukrajinskoga u svim relevantnim društvenim područjima bilo je uvjetovano sovjetskom ideologijom i drugim (starijim) povijesnim čimbenicima (usp. Stern 2003, Mокienko 2000, Taranenko 2000, Gutschmidt 2000). Utjecaj ruskoga jezika prouzročio je znatno jezično miješanje pri uporabi bjeloruskoga i ukrajinskoga. Rusko-ukrajinskim jezičnim kontaktom nastao je poseban oblik jezičnoga miješanja poznat pod imenom *suržyk*. Analogno tome u Bjelorusiji je nastao rusko-bjeloruski oblik jezične mješavine, tzv. *trasjanka*. Obje se mješavine smatraju posebnim sociolektima koji postoje u različitim tipološkim inačicama (usp. Okara 2000). Intenzivno lingvističko istraživanje tih jezičnih idioma započelo je na prijelomu tisućljeća.²

Zbog uporabe ruskoga kao nastavnoga jezika razvitak nacionalnih jezika u Bjelorusiji i Ukrajini bio je jako ograničen (o situaciji u ukrajinskom školstvu usp. Stewart 2000). Ipak, za učenje stranih jezika to je imalo i pozitivnu stranu: već u ranoj školskoj dobi učenici su u školama mogli učiti i zapadne jezike kao njemački, francuski i engleski. Drugačije je bilo

* Ovaj je članak nastao na temelju rada *Vergleichende Darstellung der sprachpolitischen Tendenzen in den slawischen Ländern seit Ende der 1980-er Jahre* (Filologija 48, 2007: 41–73).

¹ Duden – Das Fremdwörterbuch, 7. izd., Mannheim, 2001.

² Usp. projekte o *suržyku* i *trasjanki* na sveučilištima u Sankt Peterburgu i Oldenburgu: <http://www.slavistik.uni-oldenburg.de/13686.html>; posljednji pristup: 14.02.2011.). O *suržyku* i *trasjanki* na hrvatskom jeziku usp. Fuderer 2009 i njezin tekst u ovom zborniku.

s učenjem stranih jezika kod zapadnih Slavena (Čeha, Slovaka i Poljaka), koji su u školi morali učiti ruski kao prvi strani jezik.

U bivšoj Čehoslovačkoj (a slično je bilo i u Poljskoj i Bugarskoj) ruski je bio (najkasnije) od petoga razreda osnovne škole obvezatan predmet. Kroz učenje se ruski glorificirao kao kulturni jezik pa se npr. organiziralo obvezatno natjecanje u recitiranju ruske poezije i proze – tzv. *Puškinov pamätnik*. Jezična politika prema stranim jezicima, koja se u 70-im i 80-im godinama vodila u korist ruskoga, bila je posljedica političke ovisnosti Čehoslovačke od Sovjetskoga Saveza. Drugi strani jezik, u pravilu njemački ili engleski, obično se nudio samo u višim školama – gimnazijama i srednjim školama, ali ne u svim strukovnim srednjim školama. U usporedbi s nastavom ruskoga nastava zapadnih stranih jezika bila je zanemarivana. S druge strane, zahvaljujući učenju ruskoga jezika đaci su u zapadnoslavenskim zemljama učili čitati i pisati na ćirilici.

U usporedbi s bjeloruskim i ukrajinskim jezična udaljenost poljskoga, slovačkoga i češkoga od ruskoga jezika djelovala je kao znatno jači filtar protiv utjecaja ruskoga, tako da su se rusizmi uglavnom ograničavali na leksik iz ideološko-političkoga područja. Današnji mlađi naraštaji u zapadnoslavenskim zemljama, koji uče pretežito zapadne jezike, ćirilicu više ne poznaju. Time su zapadni Slaveni danas na gubitku nasuprot većini ostalih Slavena, koji primarno pišu na ćirilici, a koji s učenjem zapadnih jezika automatski nauče i latinično pismo. Kod Hrvata i Slovenaca, koji se kao i zapadni Slaveni služe latinicom, situacija je glede učenja ćirilice bila drugačija. U bivšoj Jugoslaviji svi su učenici učili ćirilčno pismo neovisno o ruskom, i to zbog srpskoga jezika. Nakon raspada Jugoslavije Slovenci i Hrvati obustavili su obvezatno učenje ćirilice u školama.

U komunističkoj Jugoslaviji, koja nije pripadala Istočnomu bloku i koja prema Zapadu nije bila zatvorena kao zemlje Istočnoga bloka, ruski se jezik najčešće učio kao fakultativni nastavni predmet bez naglašene ideološke motivacije. Nakon pogoršanja jugoslavensko-sovjetskih političkih odnosa 1948. godine ponuda ruskoga jezika u nastavi ovisila je o pojedinih školama. Privremeni pokušaji vlade da se ojača pozicija ruskoga u školama propali su zbog prosvjeda učenika odnosno njihovih roditelja, koji su preferirali zapadne jezike, posebice njemački, engleski, francuski i talijanski (u primorju). Iako je pozicija ruskoga u Jugoslaviji u usporedbi s drugim slavenskim zemljama bila najslabija, ipak je i tu ruski kao jezik političkoga giganta igrao važnu ulogu.

Za unifikacijske procese unutar Istočnoga bloka bilo je karakteristično da se jedinstvenim, ideološki „pravim svijetom“ smatrala samo zajednica socijalističko-komunističkih država. To je imalo za posljedicu da se s gledišta stanovništva toga „svijeta“ spomenuta unifikacija mogla osjećati kao neka vrsta globalizacije. Nakon raspada Istočnoga bloka ta je „globalizacija“ završila. Većina slavenskih zemalja počela se orijentirati pretežito prema Zapadu, posebice prema Europskoj uniji. Pri tom je ruski jezik izgubio svoj status „lingua franca“ kao i funkciju saveznoga službenoga jezika; njegova je popularnost osjetno smanjena kao i interes za učenje ruskoga. Poziciju ruskoga zauzeo je engleski jezik,³ koji je postao

³ Samo u Bjelorusiji i u Ukrajini ruski je zadržao snažan utjecaj (više o tome dalje). Kao jezik komunikacije upotrebljava se danas i unutar Zajednice neovisnih država (osnovane 1991. od bivših sovjetskih republika s iznimkom baltičkih zemalja).

prvi strani jezik na cijelom slavenskom prostoru. Natprosječan utjecaj engleskoga na pojedine nacionalne jezike uskoro je postao i jedan od velikih jezičnih i edukacijskih problema.

2. Jezična politika u bivšim socijalističkim zemljama

Svim trima bivšim slavenskim federacijama (Sovjetskom Savezu, Čehoslovačkoj i Jugoslaviji) bila je zajednička asimetrična jezična politika. Karakteristika te jezične politike u svim federacijama bio je dominantan položaj jezika politički ili gospodarski dominantnoga naroda, koji je unutar svoje federacije i brojčano nadmašivao druge narode. U Sovjetskom Savezu bio je to ruski jezik, u Čehoslovačkoj češki, a u Jugoslaviji srpski odnosno tzv. srpskohrvatski. Asimetrija u upotrebi pojedinih jezika unutar pojedinih federacija očitovala se ponajprije u (federativnim) državnim organima, vojsci, carinskim ustanovama, odnosno u zajedničkim medijima. Tomu je pridonijela i centralizacija političke moći u glavnim gradovima (Sovjetski Savez: Moskva u Rusiji, Čehoslovačka: Prag u Češkoj, Jugoslavija: Beograd u Srbiji).

Cilj jezične politike bivših socijalističkih federacija bio je osiguranje prevlasti pojedinih dominantnih jezika unutar federacija i prikazivanje tih jezika u inozemstvu kao glavnih odnosno jedinih jezika federacija. Ostali nacionalni jezici u federacijama za vanjske su kontakte bili više-manje bezvrijedni. Djelovanje te "vanjske" jezične politike prepoznatljivo je u inozemstvu i danas, a očituje se lošim poznavanjem i slabim zanimanjem za druge (nedominantne) slavenske nacionalne jezike.

Jezičnopolitička praksa bila je u svim trima federacijama orijentirana uglavnom unitaristički. Bila je usmjerena ili na reduciranje polifunkcionalnosti nedominantnih jezika, odnosno na zamjenu tih jezika drugim – konkretno, bjeloruskoga i ukrajinskoga ruskim, ili pak na stvaranje jednoga, zajedničkoga jezika kao u Jugoslaviji, gdje je od srpskoga i hrvatskoga trebao nastati zajednički „srpskohrvatski“, koji bi zapravo bio primarno srpskoga tipa i koji bi imao za posljedicu uništavanje hrvatskoga kao posebnoga jezika (usp. o tome Auburger 1997 i 1999). Vežan uz „proleterski internacionalizam“ i „bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda“, „srpskohrvatski“ je jezik trebao biti jedini službeni jezik u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Srbiji. S obzirom na imenovanje jezika u jugoslavenskoj se jezičnoj politici posebna pozornost pridavala tomu da se nazivi „hrvatski književni jezik“ ili „hrvatski jezik“, iako su ušli i u ustav iz 1974., zamijene nazivima „srpskohrvatski“, „hrvatskosrpski“ ili „hrvatski ili srpski“ (Grčević 2001; usp. ovdje bilješku 21). Ponosni na svoju staru i bogatu književnojezičnu tradiciju, Hrvati su tu jugoslavensku jezičnu politiku doživljavali kao „srbizaciju“ odnosno „dekroatizaciju“ (usp. o tome Katičić 1997).

Uz hrvatski i srpski (odnosno „srpskohrvatski“) slovenski i makedonski jezik imali su na federativnoj razini također status službenih jezika, ali su u stvarnosti bili podređeni srpskomu kao inačici tzv. „srpskohrvatskoga“ jezika. Da slovenski i makedonski u svojim pravima nisu bili izjednačeni sa „srpskohrvatskim“ svjedoči npr. činjenica da je „srpskohrvatski“ u Makedoniji i Sloveniji bio obvezatan nastavni predmet, dok se u ostalim jugoslavenskim republikama nije morao učiti ni slovenski ni makedonski. Ta jugoslavenska jezična politika bila je ipak vrlo umjerena u usporedbi sa sovjetskom politikom u Bjelorusiji i Ukrajini, gdje je ruski jezik postao čak i nastavnim jezikom.

Na stvaranje jedinstvenoga „čehoslovačkoga“ jezika (i „čehoslovačkoga“ naroda) bila je usmjerena jezična politika prve Čehoslovačke republike (1918.–1939.). Ipak, „čehoslo-

vački“ je kao državni jezik postojao samo na fiktivnoj odnosno nominalnoj razini, pri čemu se pod tim nazivom često shvaćao samo češki jezik (više o tome Novák 1935: 60). U praksi su se od samoga početka u pojedinim dijelovima zajedničke države upotrebljavala (asimetrično) oba jezika, slovački i češki, jer zajedničkoga “čehoslovačkoga” u biti nije bilo. To se očituje već u prvom ustavnom zakonu o jezičnom pravu iz 1920. godine.⁴

Koncept tzv. „čehoslovakizma“⁵ iz 1920-ih/30-ih godina, koji je najprije bio usmjeren na postupnu supstituciju slovačkoga jezika češkim, u 1950-im i 60-im godinama zamijenjen je ideologijom „približavanja jezika – približavanja naroda“. To je u stvarnosti značilo više-manje jednostrano prilagođivanje slovačkoga jezika češkomu. Od kraja 60-ih godina prema „Zakonu o čehoslovačkoj federaciji“ iz 1968.⁶ češki i slovački određeni su kao ravnopravni jezici i oba su dobila status službenih jezika na cijelom teritoriju Čehoslovačke. Prevladavao je ipak češki kao jezik naroda koji je politički, gospodarski i demografski jači. Zbog toga je i utjecaj češkoga na slovački bio znatno veći nego obratno. Za razliku od situacije u Jugoslaviji, gdje je npr. u Sloveniji „srpskohrvatski“ bio obvezatni školski predmet, jezici obaju naroda u republikama zajedničke češko-slovačke države nisu bili određeni kao obvezatni nastavni predmeti u školama. Promjenjivo emitiranje programa na oba jezika u zajedničkim medijima (radio, televizija) podržavalo je u stanovništvu razvoj i postojanje tzv. „pasivnoga bilingvizma“, što je u dovoljnoj mjeri osiguravalo neproblematičnu interkomunikaciju.

U Sovjetskom Savezu jezična i nacionalna politika bila je usmjerena na stvaranje „sovjetskoga naroda“ od različitih etnokulturnih zajednica, koji bi se primarno služio ruskim jezikom. Ta se politika često provodila bezobzirnom industrijalizacijom i kolektivizacijom. Kao što je spomenuto, ruski je imao status službenoga jezika u svim sovjetskim republikama. Upotrebljavao se u svim javnim društvenim područjima i ovladao je cijelim kulturnim životom i školstvom. U društvenoj jezičnoj praksi drugi su nacionalni jezici uglavnom bili minimalno zastupljeni.

Budući da nedominantni jezici u pojedinim federacijama nisu bili zabranjeni, štoviše, zakonski su bili priznati kao službeni jezici u svojim republikama (ukrajinski, bjeloruski, hrvatski) ili nominalno čak i u cijelim višenacionalnim državama (slovački, slovenski, makedonski), njihovo proučavanje, izgradnja i njegovanje nije zaustavljeno. No svugdje se moralo paziti da to ne kolidira s osnovnim idejama komunističkih federacija, jer bi vrlo lako i brzo slijedile optužbe zbog „nacionalističke propagande“. Na taj su način u federacijama bile međusobno suprotstavljene pojedine nacionalne i federativne jezične politike.

⁴ Izvornik na češkom: “§ 1. Jazyk československý jest státním, oficiálním jazykem republiky. [...] § 4. Uživající jazyka státního, oficiálního, úřady v onom území republiky, jež před 28. říjnem 1918 náleželo ku království a zemím na říšské radě zastoupeným nebo ku království Pruskému, úřadují zpravidla česky, na Slovensku zpravidla slovensky.” (*Zákon stanovující zásady jazykového práva v Československé republice*, 29.02.1920., Sb.z. 122/1920). Prijevod: “§ 1. Čehoslovački jezik je državni, službeni jezik republike. [...] § 4. Pri uporabi državnoga, službenoga jezika, uredi se u pravilu službe češkim jezikom na onom području republike koje je prije 28. listopada 1918. pripadalo kraljevstvu i zemljama pod upravom Carskoga savjeta ili je pripadalo Pruskom kraljevstvu, a u Slovačkoj u pravilu slovačkim jezikom.”

⁵ Analogno tom pojmu uveo je L. Auburger pojam *serbokroatizam*, usp. Auburger 1999: 87–88.

⁶ Ústavní zákon ze dne 27. října 1968 o československé federaci, Sb. z. 143/1968 (http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1968.html; 14.02.2011.).

Ukratko se može sažeti da je u svim bivšim socijalističkim federacijama s obzirom na službeni položaj pojedinih nacionalnih jezika vladala asimetrija, koju je prouzročila hegemonija jezika politički dominantnoga naroda. Interesi drugih naroda nisu u dovoljnoj mjeri uzeti u obzir. Nakon raspada federacija to je u zemljama nasljednicama s ostvarenim nacionalnim suverenitetima izazvalo pojačano promicanje vlastitih nacionalnih jezika.

3. Zakonska regulacija službenih jezika u slavenskim nacionalnim državama

Kad su se socijalističke federacije Sovjetski Savez (1991.), Jugoslavija (1991.) i Čehoslovačka (1993.) početkom 1990-ih godina raspale, njihove su republike postale samostalne države. Time se broj slavenskih država s 5 povećao na 13.

Osnivanje novih samostalnih država popraćeno je promjenom jezične politike u korist vlastitih nacionalnih jezika, što se očituje i u novim državnim ustavima. U njima su u pravilu vlastiti nacionalni jezici proglašeni jedinim „državnim“ ili „službenim“ jezicima. Neke zemlje u svojim ustavima upotrebljavaju pojam „državni jezik“ (Slovačka, Rusija, Ukrajina, Bjelorusija⁷), a druge „službeni jezik“ (Bugarska, Crna Gora, Makedonija, Poljska, Slovenija, „Federacija Bosna i Hercegovina“ i „Republika Srpska“ u Bosni i Hercegovini).⁸ Uz te pojmove u ustavima Hrvatske i Srbije upotrebljavaju se formulacije „jezik u službenoj uporabi“, istoznačno s pojmom „službeni jezik“. Pojedine formulacije iz ustava citiraju se u prilogu ovoga članka.

Čak i u Poljskoj i Bugarskoj, koje su i prije društvenopolitičkih promjena bile samostalne države u kojima su se kao službeni jezici upotrebljavali vlastiti nacionalni jezici, u novim se ustavima ističe nacionalna pripadnost (jedinih) službenih jezika, čega nije bilo u prethodnim ustavima. U starom bugarskom ustavu iz 1971. (čl. 45, st. 7) bugarski se jezik spominje samo tamo gdje se kaže da ga obvezatno moraju učiti građani nebugarskoga podrijetla. Novi ustav iz godine 1991. na samom početku, u članku 3., proglašava bugarski službenim jezikom. Ta odredba dopunjena je primjedbom o obvezatnom učenju i uporabi bugarskoga u članku 36. (usp. prilog). Poljski je također istaknut kao službeni jezik u poljskom „velikom“ ustavu iz 1997. (čl. 27).⁹ U objema zemljama, odnosno u njihovim ustavima drugi jezici ne mogu imati status službenih jezika. U Poljskoj, gdje poljsko stanovništvo čini homogenu cjelinu bez većih nacionalnih manjina, to ne izaziva probleme.¹⁰ U Bugarskoj se pak u svojim pravima osjeća prikraćena ponajprije turska manjina (oko 10% stanovništva).

U nove ustave postjugoslavenskih država također su uvedene odredbe o pojedinim nacionalnim jezicima kao službenim jezicima (usp. prilog). Za razliku od starijih razdoblja, „srpskohrvatski“ se ne spominje ni u jednom ustavu (stanovitu zakonsku iznimku nalazimo u srpskom slučaju, o čemu će još biti riječi).

⁷ U ruskoj inačici bjeloruskoga ustava rabi se pojam *državni jezik*, a u bjeloruskoj inačici pojam *službeni jezik*; usp. prilog.

⁸ O pojmovima *državni jezik* i *službeni jezik* usp. Witt 2001.

⁹ Poljski tzv. „mali“ ustav iz 1992. godine ne definira status poljskoga jezika.

¹⁰ O poziciji kašupskoga jezika u Poljskoj usp. Sesar 2009.

U slovenskom ustavu iz 1991. slovenski se proglašava službenim jezikom u Sloveniji. Na određenim područjima u Sloveniji uz slovenski su kao službeni jezici dopušteni i jezici manjina, i to talijanski i mađarski. S druge strane, hrvatski i srpski nisu dopušteni kao regionalni službeni jezici, iako govornici tih jezika čine najveće manjine u Sloveniji.¹¹

Novim ustavom iz 1991. u Makedoniji je status službenoga jezika izgubio ne samo „srpskohrvatski“, nego i albanski jezik, koji je do tada prema ustavu iz 1974. vrijedio kao ravnopravan s makedonskim. Albanci u Makedoniji tu su promjenu shvatili kao uskratu svojih prava. Nakon ratnih zbivanja u Makedoniji slijedili su 2001. politički pregovori s EU, NATO i SAD te potpisivanje tzv. Ohridskoga ugovora 13. kolovoza 2001., kojim je albanski jezik na lokalnoj razini dobio status službenoga jezika – uz makedonski, koji je na državnoj razini i za internacionalnu komunikaciju i dalje jedini službeni jezik. Albanski se uz makedonski jezik službeno može upotrebljavati u lokalnim općinama u kojima živi najmanje 20% albanskoga stanovništva. Makedonski ustav (nakon promjena 2006. godine) ipak ne spominje izrijekom albanski jezik, nego samo općenito govori o manjinama i njihovim jezicima (usp. prilog).

Hrvatski i srpski ustav ne određuju svoje nacionalne jezike uobičajenim pojmovima „državni“ ili „službeni“ jezik, nego ih situiraju kao jezike „u službenoj uporabi“. Prema ustavu iz 1990. (čl. 12; *Narodne novine* 56/1990 i 28/2001) u Republici Hrvatskoj je u službenoj uporabi „hrvatski jezik i latinično pismo“. Usto se navodi da se uz hrvatski mogu službeno upotrebljavati i drugi jezici te ćirilično pismo pod uvjetima propisanim zakonom (usp. prilog).

Prema ustavu Savezne Republike Jugoslavije iz 1992. (čl. 15) u službenoj je uporabi bio srpski jezik ekavskoga i ijekavskoga izgovora te ćirilično pismo, a u skladu s ustavom i zakonima i latinično pismo. U državi nasljednici Srbiji i Crnoj Gori,¹² koja je bila proglašena 2003., nema središnje ustavne regulacije službenoga jezika. Zajednička ustavna povelja, potpisana 14. ožujka 2002., ne spominje službeni jezik, no on se spominje u prethodnim ustavima obiju država. Prema ustavu Republike Crne Gore iz 1992. (čl. 9) u službenoj je uporabi „srpski jezik ijekavskoga izgovora“, pri čemu su latinično i ćirilično pismo ravnopravni. U službenoj su uporabi dopušteni i jezici manjina koje su brojnije u lokalnim općinama. Ustav Republike Srbije iz 1990. (čl. 8) određivao je „srpskohrvatski“ kao jezik u službenoj uporabi (usp. prilog), ali je on već nakon godinu dana (27. srpnja 1991.) zakonskom uredbom preimenovan u „srpski“ jezik.

Nakon razdvajanja Srbije i Crne Gore u dvije samostalne države u novom ustavu Srbije iz 2006. (čl. 10) proglašava se u službenoj uporabi srpski jezik i ćirilično pismo. Uporaba drugih jezika i pisama određuje se zakonima. U ustavu Crne Gore iz 2007. (čl. 13) službeni je jezik crnogorski, pri čemu su latinično i ćirilično pismo nadalje ravnopravni. Osim toga,

¹¹ Ministarstvo vanjskih poslova u Njemačkoj (Das auswärtige Amt) daje o Sloveniji sljedeće podatke (stanje: 01.07.2010.): 2.049.261 stanovnika, Slovenci: 83,1%; autohtone manjine: Mađari (cca 6.243), Talijani (cca 2.258); ostale skupine stanovništva: Hrvati (cca 35.642), Srbi/Crnogorci (cca 38.964/2667), Bošnjaci (cca 21.542), Makedonci (cca 3.972), Albanci (cca 6.186), Romi (cca 3.246), Nijemci (cca 680). (usp. http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/01-Nodes_Uebersichtsseiten/Slowenien_node.html posljednji pristup: 14.02.2011.).

¹² Državna Zajednica Srbija i Crna Gora (2003.) postojala je do 21. svibnja 2006. godine kada se Crna Gora odvojila na temelju referenduma.

crnogorski ustav navodi da su u službenoj uporabi i srpski, bosanski, albanski i hrvatski (usp. prilog).¹³

U ustavu Bosne i Hercegovine iz 1993. spominjao se „srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski“ jezik, no on je 29.08.1993. preimenovan u „književni jezik ijekavskoga izgovora, koji se imenuje jednim od tri naziva: bosanski, srpski, hrvatski“, i to u ćirilicom kao i u latiničnom pismu. Ta središnja zakonska regulacija službenoga jezika vrijedila je za vrijeme rata. Nakon završetka rata i potpisivanja Daytonskoga sporazuma (1995.) više nema zakonom propisane središnje jezične regulacije. Službeni se jezici određuju odvojeno za Federaciju Bosne i Hercegovine i za Republiku Srpsku. Prema ustavu Federacije iz 1994. (čl. 6) najprije je određeno da su u službenoj uporabi bosanski i hrvatski jezik te latinično pismo, pri čemu se u komunikaciji i nastavi mogu upotrebljavati i drugi jezici (usp. prilog). U ustavu Republike Srpske iz 1992. u službenoj je uporabi srpski jezik ekavskoga i ijekavskoga izgovora te ćirilicom pismo, a latinično pismo u skladu sa zakonom. Nakon pritužbe bivšega predsjednika Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića jezične paragrafe iz obaju ustava Vrhovni ustavni sud proglasio je 2000. godine protuustavnima. Nakon promjena 2002. predlažu se i za Federaciju i za Republiku Srpsku po tri jezika i dva pisma. Za Federaciju Bosne i Hercegovine (Amandman XXIX) to su bosanski, hrvatski i srpski, a za Republiku Srpsku (Amandman LXXI) srpski, hrvatski i bošnjački (usp. prilog). Vidljivo je da se u predloženom Amandmanu LXXI na ustav Republike Srpske za jezik Bošnjaka rabi glotonim *bošnjački*,¹⁴ koji su pak sami Bošnjaci nazvali *bosanskim*, očigledno očekujući da njihov nacionalni jezik postane službenim jezikom cijele Bosne (i Hercegovine) te da se

¹³ Standardizacija crnogorskoga jezika ne teče jednostavno, usp. Nikčević 2005. U najnovije vrijeme u izradbi ključnih normativnih crnogorskih djela prema preporuci crnogorskih vlasti i njihovih tijela sudjeluju hrvatski jezikoslovci, što u dijelu crnogorske javnosti izaziva oštre kritike.

¹⁴ Odbor za standardizaciju srpskoga jezika ne prihvaća u srpskom jezičnom standardu naziv “bosanski” jezik: “Комисија (Одбора за стандардизацију српског језика) за односе с јавношћу и решавање неодложних питања – на својој седници од 17. јула 2002. године – по трећи пут је, у складу с чланом 3. Пословника Одбора, разматрала актуелно питање српског термилошког одређења језика Бошњака, једног од три конститутивна народа Босне и Херцеговине. У два ранијим одлукама Одбора (Одлука бр. 1, донесена 16. 2. 1998. и објављена у Језику данас, Нови Сад, I/5, 1998, 1–8, и Одлука бр. 11, донесена 22. 11. 1999. и објављена у Језику данас, Нови Сад, II/11, 2000, 25–29) није се улазило у питање генезе нити пак «признавања» бошњачког народа и његовог језика (актуелно после распада бивше СФРЈ), него само у питање термилошког одређења нове (треће) варијанте («бившега») српскохрватског стандардног језика, односно новог (трећег) језичког стандарда. Тако се, у Одлуци бр. 1, изричито каже: «Кад је реч о називу трећег језика у БиХ (...), у српскоме језичком стандарду, за именовање тог идиома, може се препоручити само атрибут бошњачки [Bosniac]». У Одлуци бр. 11 налази се следећи исказ: «Одбор се није бавио ни оспоравањем ни признавањем нове нације (Бошњаци), јер то није његов посао, али је механичко преносење самоодабране језичке етикете Муслимана/Бошњака (босански језик) у српски језички стандард сматрао – неумесним и неприхватљивим. Кад се та етикета мора ‘превести’ на српски, она гласи – бошњачки језик.» [...] И најзад: Бошњаци могу свој језик звати босански и тврдити да он има вишестолетну традицију (чак «националну традицију»), али немају право очекивати да њихов термилошки избор добровољно следе ни Срби, ни Хрвати, ни Енглези, ни Немци, ни други, јер сви други имају право и потребу да разликују придеве босански, херцеговачки, босанскохерцеговачки и бошњачки. Придев босански у стандардном српском језику има само регионално или историјско значење (нпр. босанске планине, некадашња босанска држава и сл.), а не може служити ни етничким ни лингвистичким сврхама (не барем термилошки). Ми слутимо да Бошњаци имају својих изванлингвистичких разлога да укрштају, тј. да бркају, два разнозначна придева, бошњачки и босански. Други тог разлога немају. Напротив.” (Видјети: http://www.rastko.rs/filologija/odbor/odluка027_c.html; послједњи приступ: 15.02.2011.). Usp. na istoj adresi mišljenje Odbora o promjenama jezičnih odredaba u ustavu Republike Srpske.

bosanska povijesna i regionalna baština ujedno veže uz bošnjački narod (koji je ime "Bošnjaci" dobio odlukom jedne sjednice 1993. godine, čime je službeno zamijenjeno prijašnje ime "Muslimani", koje se pak u neslužbenoj uporabi zadržalo sve do današnjih dana.). Spomenuti je Amandman LXXI na ustav Republike Srpske promijenjen i prihvaćen s formulacijom (koja vrijedi i danas) da su službeni jezici Republike Srpske jezik srpskoga naroda, jezik bošnjačkoga naroda i jezik hrvatskoga naroda; a službena su pisma ćirilica i latinica.

U Ukrajini i u Bjelorusiji u prvim godinama nakon društvenopolitičkih promjena ruski jezik gubi status državnoga jezika. U jezičnim zakonima tih zemalja iz 1989./90. ukrajinski i bjeloruski su proglašeni jedinim državnim jezicima. U Ukrajini je takav status ukrajinskoga jezika potvrđen i novim ustavom iz 1996. (usp. prilog, čl. 10). Iznimka je autonomna republika Krim s većinskim ruskim stanovništvom, koja u svom ustavu iz 1998. uz ukrajinski kao službeni određuje i ruski jezik. Za razliku od Ukrajine, u Bjelorusiji, nakon izbora A. G. Lukašenka za predsjednika, bjeloruski jezik gubi „privilegij“ jedinoga državnoga odnosno službenoga jezika. Uz njega je kao službeni ponovno imenovan ruski jezik (usp. različite atribute „državni“/„službeni“ jezik u ruskom i bjeloruskom ustavu u prilogu).

U starom ruskom ustavu iz 1978. jezično je eksplicitno reguliran samo sudski proces (usp. prilog). U novom ustavu iz 1993. Rusija naziva svoj nacionalni jezik državnim jezikom (usp. prilog). Iz ustava proizlazi da se u pojedinim republikama Ruske Federacije uz državni jezik (tj. ruski) ravnopravno mogu upotrebljavati i pojedini nacionalni jezici. Dana 25. svibnja 2005. proglašen je Federalni zakon o državnom jeziku Ruske federacije, koji potvrđuje poziciju ruskoga jezika i regulira njegovu uporabu.

U Slovačkoj je češki jezik izgubio status ravnopravnoga službenoga jezika, koji je imao zajedno sa slovačkim prema ustavu (1968.) iz federativnih vremena. U novom ustavu Republike Slovačke (1992.) slovački je proglašen državnim jezikom (usp. prilog). Prema Zakonu o uporabi jezika manjina (10. srpnja 1999.; §2, st. 1) mogu se na područjima na kojima manjina sačinjava 20% stanovništva službeno upotrebljavati i jezici dotičnih manjina.

Kao što je češki u Slovačkoj postao jezikom manjine, isto se dogodilo sa slovačkim u Češkoj. Pri tome treba naglasiti da je Republika Češka jedina slavenska zemlja koja u svojem ustavu (iz 16.12.1992.) svoj nacionalni jezik ne proglašava eksplicitno ni službenim ni državnim jezikom. Unatoč tomu njegova je službena uporaba, naravno, zakonski vrlo iscrpno regulirana za sva pojedina područja, npr. u zakonu o obrazovanju (tzv. *Školský zákon*) iz 2004. koji češki jezik određuje kao nastavni jezik (§13, st. 1) itd.

Češki način detaljne zakonske regulacije jezika u službenoj uporabi u pojedinim područjima vrlo je sličan njemačkoj situaciji. U njemačkom ustavu (*Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland*; iz 23.05.1949., zadnja promjena 2009.) također nema nikakva podatka o statusu njemačkoga jezika, ali to ne znači da njegova službena uporaba u Njemačkoj nije regulirana. Njemački je kao službeni jezik određen drugim zakonima, kao npr. zakonom o upravljanju (*Verwaltungsverfahrensgesetz*; iz 1976., zadnja promjena 2009.). U njemu (§23) kratko i jasno stoji: „Službeni je jezik njemački.“ („Die Amtssprache ist Deutsch.“). U nastavku zakona opisuje se izrada prijevoda na njemački za službenu uporabu. Nasuprot tomu, njemački je sasvim drugačije obrađen u austrijskom ustavu (1929., zadnja promjena 2008.), u kojem se (čl. 8) njemački eksplicitno imenuje državnim jezikom.¹⁵

¹⁵ Bundes-Verfassungsgesetz Österreichs (B-VG): Artikel 8. (1) Die deutsche Sprache ist, unbeschadet der den sprachlichen Minderheiten bundesgesetzlich eingeräumten Rechte, die Staatssprache der

Usporedba starijih i novih ustava slavenskih zemalja pokazuje da je danas status nacionalnih jezika naglašeniji nego prije. Iznimku predstavlja samo Češka koja u ustavu ne spominje svoj službeni jezik te Bjelorusija u kojoj uz bjeloruski kao službeni jezik ravnopravno stoji i ruski. Slično kao u Bjelorusiji više se jezika pravno izjednačuje i u ustavnim zakonima Bosne i Hercegovine. Ustavno određivanje nacionalnih jezika kao službenih ili državnih jezika nije posebnost slavenskih zemalja, nego je to u svijetu proširena pojava. Ustavne odredbe o jeziku u pravilu prate drugi zakoni, npr. posebni jezični zakoni, školski zakoni, zakoni o jezicima manjina itd.

U svim spomenutim ustavima slavenskih zemalja jamče se jezična prava manjina. No jezična politika prema manjinama ipak se u pojedinim zemljama znatno razlikuje. Politički uvjetovana problematika službenoga priznanja pojedinih manjina i njihovih jezika nije uvijek riješena u korist manjina, što je opet često uvjetovano konfliktnim povijesnim događajima.

4. Institucionalna jezična politika u slavenskim zemljama

Svim slavenskim zemljama danas je zajedničko, iako ne u istom omjeru, unaprijeđivanje vlastitih nacionalnih jezika. U nekim se zemljama ta jezična politika provodi više eksplicitno, u nekima opet više implicitno. Eksplicitnost se očituje ponajprije u ustavima ili dodatnim jezičnim zakonima, no i u radu posebnih jezičnih povjerenstava i vijeća pri parlamentima ili ministarstvima, koja kao državne institucije jezičnopolitički djeluju uz tradicionalne akademije znanosti i jezične institute.

U Slovačkoj je jezični zakon donesen već 1995. godine. On regulira uporabu slovačkoga jezika u službenom prometu, školstvu, medijima, vojsci, sudovima, gospodarstvu, zdravstvu itd.¹⁶ Kao jedna od prvih slavenskih zemalja s jezičnim zakonom (nakon Bjelorusije, Ukrajine i Srbije, usp. dolje) Slovačka je bila izložena oštroj kritici iz inozemstva, iako se u tom osporavanom i kasnije obnovljenom jezičnom zakonu ne radi ni o čemu drugom nego o zakonskom jamstvu za ono stanje koje se u zapadnim europskim zemljama odavno smatra samorazumljivim. U njemu se npr. zahtijeva da uvezeni proizvodi, hrana, lijekovi itd., kojih se količina u današnjim gospodarskim globalizacijskim procesima vrlo brzo povećala, na omotima imaju i slovačku inačicu teksta te da je uporaba proizvoda opisana razumljivo za svakoga slovačkoga građanina. U zakonu se propisuje i to da slovačka televizija i radio programe emitiraju na slovačkom te da se inojezične emisije sinkroniziraju na slovački odnosno da se rabe slovački pismeni prijevodi (titlovi). U donošenju jezičnih zakona Slovačku su slijedile Makedonija (1998.), Poljska (1999.), Slovenija (2004.) i Rusija (2005.).

U Poljskoj je 1996. godine osnovano Vijeće za poljski jezik, koje djeluje unutar Poljske akademije znanosti. Prema poljskom jezičnom zakonu to vijeće predstavlja najvišu instancu

Republik. (2) Die Republik (Bund, Länder und Gemeinden) bekennt sich zu ihrer gewachsenen sprachlichen und kulturellen Vielfalt, die in den autochthonen Volksgruppen zum Ausdruck kommt. Sprache und Kultur, Bestand und Erhaltung dieser Volksgruppen sind zu achten, zu sichern und zu fördern.“ (<http://www.verfassungen.de/at/indexheute.htm>; posljednji pristup: 09.02.2011.)

¹⁶ Uporaba jezika manjina regulirana je drugim zakonima, a uporaba liturgijskih jezika propisima crkvenih i vjerskih zajednica.

ovlaštenu za jezično normiranje i rješavanje jezičnih pitanja. Ono ima obvezu izvješćivati poljski parlament o stanju jezika i njegovu kultiviranju. U Poljskoj postoje naravno i druge državne institucije koje se bave normiranjem i kultiviranjem poljskoga jezika. Izdavačke kuće također pružaju znatnu podršku njegovanju poljskoga jezika. Posebno su popularne i inicijative za kultiviranje jezika u masovnim medijima, npr. na televiziji ili radiju (Hesse/Daniel 2002).

Po uzoru na Poljsku i skandinavske države¹⁷ slična su vijeća osnovana pri ministarstvima (kulture) 2000. godine u Slovačkoj (Centralno jezično vijeće), Sloveniji (Ured za slovenski jezik)¹⁸ i u Rusiji (Vijeće za ruski jezik) (više o tome usp. Dolník 2002, Dular 2002, Babenko 2002).

U Bjelorusiji i Ukrajini također su 1989. doneseni jezični zakoni (na snazi od 1990.) u kojima se opisuje uporaba bjeloruskoga i ukrajinskoga kao državnih jezika. Ti su zakoni trebali osigurati razvoj i uporabu ukrajinskoga i bjeloruskoga na svim društvenim područjima, uz istodobnu garanciju jezičnih prava drugim narodima, prije svega ruskomu. U Ukrajini je proglašenje ukrajinskoga jedinim državnim jezikom (izuzevši Republiku Krim) popraćeno usvajanjem jezične odredbe u novom ustavu iz 1996. godine. Godinu dana kasnije (1997.) osniva se Odjel za ostvarivanje jezične politike, koji djeluje unutar državnoga komiteta za poslove narodnosti i migracije. Ruski je jezik ipak i dalje vrlo proširen, tako da provedba jezičnoga zakona napreduje s velikim poteškoćama.¹⁹ S jedne se strane ukrajinski unaprjeđuje u školstvu, osnivaju se npr. vrtići u kojima se govori ukrajinski, a s druge strane ni u parlamentu svi ne govore, odnosno ne znaju ukrajinski. Ukrajinski se kao službeni jezik ne upotrebljava u istom omjeru u svim regijama, a ni u državnim institucijama i vojsci. Unaprjeđivanje ukrajinskoga jednoznačno je uspješnije i izraženije na zapadu zemlje nego na istoku. Na istoku, gdje živi više etničkih Rusa odnosno rusificiranih Ukrajinaca, još uvijek se daje prednost ruskomu. Daljnji uspjesi za sada spore, no ipak napredujuće ukrajinizacije, ovise prije svega o gospodarskoj situaciji i političkom usmjerenju Ukrajine.

U Bjelorusiji je početkom 90-ih godina uspješno započela jezična „bjelorusizacija”. U skladu s jezičnim zakonom (1989/90) pripremljen je 1991. Državni program za razvoj bjeloruskoga i drugih jezika, u kojem je najavljeno i uvođenje bjeloruskoga jezika u škole, visoke škole i u državnu upravu. Ministarstvo obrazovanja naredilo je 1992. godine da se njegovi zaposlenici moraju podvrgnuti ispitu iz bjeloruskoga jezika. Uspješno započeta bjelorusizacija zaustavljena je ili usporena za vrijeme mandata ukrajinskoga predsjednika A. G. Lukašenka 1994./1995. godine. Opravdanje za to bilo je i to da bjeloruski navodno među bjeloruskim govornicima u prosjeku ima vrlo nizak prestiž (o tome usp. Gutschmidt 2000). Centri za kultiviranje i istraživanje bjeloruskoga i ukrajinskoga nalaze se u akademijama znanosti i jezičnim institutima obiju zemalja.

¹⁷ Dansko jezično vijeće postoji od 1955. godine, njegove su kompetencije zakonski regulirane od 1997. U Norveškoj je zakonom 1952. osnovan jezični komitet, koji je 1972. zamijenjen Norveškim jezičnim vijećem. Švedsko jezično vijeće postoji u principu već od 1945. Nasuprot tomu, Njemačko jezično vijeće (*Deutscher Sprachrat*) osnovano je tek 2003. godine.

¹⁸ Slovensko jezično vijeće predalo je svoje kompetencije 2004. Ministarstvu kulture.

¹⁹ Prema etnolingvističkim upitnicima iz 1989. godine u Ukrajini je samo 43,9% cjelokupnoga stanovništva davalo ukrajinskomu prednost pred ruskim.

Pokušaji Srba da svoj književni jezik ujednače uvođenjem ekavštine na ijekavsko govorno područje nisu bili uspješni. Tzv. ekavski zakon iz 1996. u Republici Srpskoj u Bosni i Hercegovini Ustavni je sud 1998. proglasio protuustavnim. Spor oko pravopisne reforme i jezičnoga planiranja doveli su u Srbiji 1997. do osnivanja Odbora za standardizaciju srpskog jezika u Beogradu. Njegovi su zadatci jezična kodifikacija i davanje ujednačenih smjernica za vođenje jezične politike.²⁰ Srpski jezični zakon, koji postoji od 1991. godine, a koji sadrži i odredbe o kažnjavanju prekršitelja, u slavističkoj se literaturi ne tematizira (barem ne onoj koja je konzultirana pri pisanju ovoga rada).²¹

U Hrvatskoj je Ministarstvo znanosti tek 2005. imenovalo Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika. Međutim, njegovih se zaključaka do danas ne pridržava ni samo Ministarstvo koje ga je osnovalo. Iako Hrvatska do danas nema jezičnoga zakona, ona je zbog svoje navodno rigorozne jezične politike u slavističkoj literaturi jedna od najkritiziranijih zemalja. I najobičnije hrvatske jezičnopolitičke mjere pojedini slavisti osuđuju kao “stroge purističke zahvate”. Iste se jezičnopolitičke mjere u drugim zemljama, kao npr. u Češkoj, Rusiji, Poljskoj, ali i Njemačkoj, Danskoj, Mađarskoj, Švedskoj, itd., smatraju i nazivaju “njegovanjem jezika”, “jezičnim savjetovanjem” ili “kultiviranjem materinskoga jezika”.

Osim djelovanja tradicionalnih akademija i jezičnih instituta Bugarska i Češka²² do danas nemaju posebne jezične zakone. To ne znači da službena uporaba njihovih nacionalnih jezika u pojedinim područjima nije zakonski regulirana (usp. 3. potpoglavlje). Bosna i Hercegovina također nema posebnih jezičnih zakona.

5. Pregled zemalja s jezičnim zakonima i posebnim jezičnim vijećima

Ukrajina:	Vijeće za jezičnu politiku 1997;	Jezični zakon 1989/90,
Bjelorusija:		Jezični zakon 1989/90;
Slovačka:	Jezično vijeće 2000;	Jezični zakon 1995,
Poljska:	Jezično vijeće 1996,	Jezični zakon 1999;
Srbija (i Crna Gora):	Jezično vijeće 1997;	Jezični zakon 1991;
Makedonija:		Jezični zakon 1998;
Rusija:	Jezično vijeće 2000;	Jezični zakon 2005;
Slovenija:	Jezično vijeće 2000,	Jezični zakon 2004;
Hrvatska:	Jezično vijeće 2005.	

²⁰ O osnivačima toga Odbora usp.: http://sr.wikipedia.org/sr/Odbor_za_standardizaciju_srpskog_jezika (posljednji pristup: 10.02.2011.).

²¹ Закон о службеној употреби језика и писама, *Службени гласник РС*, бр. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 и 30/2010. На мрежној страници http://sr.wikisource.org/sr/Закон_о_службеној_употреби_језика_и_писама (posljednji pristup: 11.02.2011.) пише следеће: “Члан 1: У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик, који се, када представља српски језички израз, екавски или ијекавски, назива и српским језиком (у даљем тексту: српски језик) [...]” То је врједило до 2010. године. Након промјене закона (*Службени гласник РС*, 30/2010) замјенjuje се назив српскохрватски називом српски, суkladно с уставом, па прва реченица у закону гласи: “У Републици Србији у службеној је употреби српски језик.”

O drugim srpskim jezičnopolitičkim inicijativama usp. npr. i <http://www.cirilica-beograd.com/ДОКУМЕНТА/index.html>; posljednji pristup: 11.02.2011.

²² O jezičnom zakonu u Češkoj već se odavno raspravlja. O nacrtu zakona o češkom kao državnom i službenom jeziku usp. npr. http://cz.altermedia.info/z-domova/navrh-zakona-o-statnim-jazyce_2446.html ili http://www.natia.cz/sv_snem/images/zakon.pdf (posljednji pristup: 11.02.2011.).

Treba naglasiti da su pojedine slavenske zemlje koje imaju jezična vijeća i jezične zakone članice Europske unije (Poljska, Slovačka, Slovenija). Jezični zakoni tih zemalja nastali su po uzoru na Zakon o uporabi francuskoga jezika iz 1994./1975. godine.

6. Zaključak

U svojoj jezičnoj politici i jezičnopolitičkom razvoju u posljednja dva desetljeća pojedine slavenske zemlje pokazuju određene podudarnosti i razilaženja. Najbitnije su sljedeće podudarnosti.

- Orijentacija prema zapadnim jezicima, posebice prema engleskomu. Ruski jezik gubi svoju prijašnju funkciju kao „lingua franca“ i zamjenjuje se engleskim jezikom. Nakon raspada Istočnoga bloka popularnost ruskoga jezika u slavenskom prostoru značajno pada, s iznimkom Bjelorusije i Ukrajine (usp. 1. i 4. potpoglavlje). Zbog iznadprosječnoga utjecaja engleskoga jezika istodobno se pojavljuje i tendencija suzbijanja i zamjenjivanja anglizama kojih se količina u posljednjem desetljeću znatno povećala. (Ta tendencija nije tipična samo za slavenske zemlje.)
- Isticanje vlastitih nacionalnih jezika i osiguravanje njihove uporabe kao službenih jezika u pojedinim zemljama. To se ostvaruje prije svega zakonskom regulacijom (ustavima, jezičnim zakonima). Jezična politika nije u svim zemljama vidljiva u istoj mjeri (usp. 3. i 4. potpoglavlje). Tendencija pojačanoga unaprjeđivanja nacionalnih jezika može se uz ostalo tumačiti i kao tendencija suprotna današnjim globalizacijskim procesima. Razlozi današnjemu jezičnopolitičkom stanju u pojedinim su zemljama vrlo različiti.

Razilaženja slavenskih zemalja u jezičnoj politici očituju se ponajprije

- u jezičnoj politici prema jezicima manjina. Među pojedinim zemljama postoje razlike u priznavanju jezika manjina i omogućavanju njihove uporabe kao regionalnih odnosno lokalnih službenih jezika uz državne (službene) jezike (usp. 3. potpoglavlje),
- u pojačanom integrativnom njegovanju jezika, kao i u njihovoj zakonskoj zaštiti od dominacije onih slavenskih jezika koji su u bivšim socijalističkim federacijama imali dominantnu poziciju. To je formalno omogućeno raspadom federacija i nastankom novih nacionalnih država (usp. 2. potpoglavlje). Zajednička tendencija pojačanoga distanciranja, na različite načine i s različitim intenzitetom, pokazuje se u odnosu ukrajinskoga i bjeloruskoga prema ruskomu jeziku i rusizmima, hrvatskoga i slovenskoga, a djelomice i makedonskoga prema srpskomu (odnosno „srpskohrvatskom“) i serbizmima, te slovačkoga prema češkomu i bohemizmima.

Spomenute jezičnopolitičke podudarnosti i razlike uvjetovane su demografskom, povijesnom, sociokulturnom, političkom i gospodarskom situacijom pojedinih zemalja. Ako se ta situacija ne uzme u obzir, tj. ako se višeslojnost jezičnih politika u pojedinim zemljama ne stavi u komplementarni kontekst, njihovo će ocjenjivanje prema odrednicama *tolerantno – rigorozno*, koje se često provodi u slavističkoj literaturi, biti jednostrano i neobjektivno.

7. Prilog²³

Bjelorusija

Ustav Republike Bjelorusije od 1994. (s promjenom i dopunom od 24. studenoga 1996.)

Bijeloruska inačica:

Артыкул 17: Беларуская і руская мовы з'яўляюцца афіцыйнымі мовамі [sic!] Рэспублікі Беларусь.²⁴

Ruska inačica:

Статья 17: Государственными языками [sic!] в Республике Беларусь являются белорусский и русский языки.²⁵

Bosna i Hercegovina

Zajednički Ustav Bosne i Hercegovine od 14. prosinca 1995. ne sadrži podatke o službenim jezicima.

Ustav Federacije Bosna i Hercegovina (od 30. ožujka 1994.)

Član 6.: (1) Službeni jezici Federacije su bosanski jezik i hrvatski jezik. Službeno pismo je latinica.
(2) Ostali jezici se mogu koristiti kao sredstva komunikacije i nastave.
(3) Dodatni jezici mogu se odrediti kao službeni većinom glasova svakog doma Parlamenta Federacije, uključujući većinu glasova bošnjačkih delegata i većinu glasova hrvatskih delegata u Domu naroda.²⁶

Nakon promjena 2002. (Amandman XXIX)

(1) Službeni jezici Federacije Bosne i Hercegovine su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica.
(2) Ostali jezici mogu se koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave.²⁷

Ustav Republike Srpske iz 1992.

Član 7. У Републици је у службеној употреби српски језик ијекавског и екавског изговора и ћирилично писмо, а латинично писмо на начин одређен законом.
На подручјима гдје живе друге језичке групе у службеној употреби су и њихови језици и писма, на начин одређен законом.²⁸

Nakon promjena 2002. (Amandman LXXI)

Српски, хрватски и бошњачки језик, ћирилично и латинично писмо, равноправно се употребљавају у Републици Српској. Начин такве службене употребе језика и писма уређују се законом.²⁹

²³ U njemačkoj inačici članka iz 2007. prevedeni su pojedini ustavni tekstovi i na njemački ili engleski jezik.

²⁴ <http://www.belarus.net/parliame/constipb.htm>; posljednji pristup: 11.02.2011.

²⁵ <http://www.belarus.net/conendru.htm>; posljednji pristup: 11.02.2011.

²⁶ http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html; posljednji pristup: 11.02.2011.

²⁷ http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html; posljednji pristup: 11.02.2011.

²⁸ <http://www.vladars.net/cr/zakoni/ustav.html>; posljednji pristup: 22.11.2006.

²⁹ http://www.narodnaskupstinars.net/cir/pas/amandmani_LXVI_XCI.htm; posljednji pristup: 11.02.2011.

Nakon promjena Amandmana LXXI. (2002.):

Службени језици Републике Српске су: језик српског народа, језик бошњачког народа и језик хрватског народа. Службена писма су ћирилица и латиница.

Овим амандманом замењује се став 1. члана 7. Устава Републике Српске.³⁰

Bugarska

Ustav Republike Bugarske od 13. srpnja 1991.

Чл. 3.: Официалнијат језик у републиката е българикијат.

Чл. 36.: (1) Изучаването и ползването на българикијат језик е право и задължение на българикијатите граждани.

(2) Гражданите, за които българикијат језик не е майчин, имат право наред със задължителното изучаване на българикијат језик да изучават и ползват своя језик.

(3) Случаите, в които се използва само официалнијат језик, се посочват в закона.³¹

Crna Gora

Ustav Republike Crne Gore od 22. listopada 2007.

Члан 13: Службени језик у Црној Гори је црногорски језик.

Ћирилично и латинско писмо су равноправни.

У службеној употреби су и српски, босански, албански и хрватски језик.³²

Hrvatska

Ustav Republike Hrvatske od 21. prosinca 1990.

Чланак 12.: У Републици Хрватској у службеној је употреби хрватски језик и латинично писмо.

У појединим локалним јединицама уз хрватски језик и латинично писмо у службено се употребу може увести и други језик те ћирилично или које друго писмо под увјетима прописанима законом.³³

Makedonija

Ustav Republike Makedonije od 17. studenoga 1991.

Член 7: Во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.

Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите, во службена употреба,

³⁰ http://www.narodnaskupstinars.net/cir/pas/amandmani_LXVI_XCI.htm

³¹ <http://www.parliament.bg/?page=const&lng=bg>; posljednji pristup: 11.02.2011.

³² *Službeni list Crne Gore* 1/2007; ili: <http://www.sdp.co.me/upl/prilozi/Ustav-Crne-Gore7351.pdf>; posljednji pristup: 11.02.2011.

³³ <http://www.vlada.hr/hr/content/download/18237/218493/file/Ustav%20Republike%20Hrvatske.pdf>; posljednji pristup: 10.02.2011.

покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон.

Во единиците на локалната самоуправа во кои како значителен број живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите, под услови и на начин утврдени со закон.³⁴

Nakon promjene od 16. studenoga 2001. (Amandman V)

(1) На целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.

Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член. Личните документи на граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, се издаваат на македонски јазик и неговото писмо, како и на тој јазик и неговото писмо во согласност со закон.

Кој било граѓанин кој живее во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, во комуникацијата со подрачните единици на министерствата, може да употреби кој било од службените јазици и неговото писмо. Подрачните единици надлежни за тие единици на локалната самоуправа одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмо што го употребува граѓанинот. Секој граѓанин во комуникација со министерствата може да употребува еден од службените јазици и неговото писмо, а министерствата одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик писмото што го употребува граѓанинот.

Во органите на државната власт во Република Македонија службен јазик различен од македонскиот јазик, може да се користи во согласност со закон.

Во единиците на локалната самоуправа јазикот и писмото што го користат најмалку 20% од граѓаните е службен јазик, покрај македонскиот и неговото кирилско писмо. За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20% од граѓаните во единиците на локалната самоуправа, одлучуваат органите на единиците на локалната самоуправа.

(2) Со овој амандман се заменува членот 7 од Уставот на Република Македонија.³⁵

³⁴ http://www.uni-graz.at/opv/www_ustav_makedonija_mak.pdf; posljednji pristup: 11.02.2011.

³⁵ http://www.uni-graz.at/opv/www_ustav_makedonija_mak.pdf; posljednji pristup: 11.02.2011.

Poljska

Ustav Republike Poljske od 2. travnja 1997.

Art. 27.: W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski. Przepis ten nie narusza praw mniejszości narodowych wynikających z ratyfikowanych umów międzynarodowych.³⁶

Rusija

Stari ustav Sovjetskoga saveza (SSSR) od 12. travnja 1978.³⁷

Ustav Ruske federacije od 12. prosinca 1993.

Статья 68: (1) Государственным языком Российской Федерации на всей ее территории является русский язык.
(2) Республики вправе устанавливать свои государственные языки. В органах государственной власти, органах местного самоуправления, государственных учреждениях республик они употребляются наряду с государственным языком Российской Федерации.
(3) Российская Федерация гарантирует всем ее народам право на сохранение родного языка, создание условий для его изучения и развития.³⁸

Slovačka

Ustav Republike Slovačke od 1. rujna 1992.

Čl. 6: (1) Na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk.
(2) Používanie iných jazykov než štátneho jazyka v úradnom styku ustanoví zákon.³⁹

Slovenija

Ustav Republike Slovenije od 23. prosinca 1991.

11. člen: Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.⁴⁰

Srbija

Ustav Republike Srbije od 8. studenoga 2006.

Члан 10.: У Републици Србији у службеној употреби су српски језик и ћирилично писмо.

³⁶ <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>; posljednji pristup: 11.02.2011.

³⁷ Dostupna mi je bila njemačka inačica: "Art. 171: Das Gerichtsverfahren in der RSFSR wird in russischer Sprache oder in der Sprache der autonomen Republik, des autonomen Gebietes, des autonomen Bezirkes oder in der Sprache der Mehrheit der Bevölkerung der betreffenden Gegend geführt. Den an der Sache beteiligten Personen, welche die Sprache, in der das Gerichtsverfahren geführt wird, nicht beherrschen, werden das Recht, sich mit den Akten vollständig vertraut zu machen, und die Teilnahme an den gerichtlichen Handlungen durch einen Dolmetscher sowie das Recht, vor Gericht in der Muttersprache aufzutreten, gewährleistet." <http://www.verfassungen.de>; posljednji pristup: 11.02.2011.

³⁸ <http://www.constitution.ru/index.htm>; posljednji pristup: 11.02.2011.

³⁹ <http://www.vlada.gov.sk/8576/ustava-slovenskej-republiky.php>; posljednji pristup: 11.02.2011.

⁴⁰ <http://www.dz-rs.si/index.php?id=150&docid=28&showdoc=1>; posljednji pristup: 11.02.2011.

Службена употреба других језика и писама уређује се законом, на основу Устава.⁴¹

Srbija i Crna Gora

Ustav Republike Jugoslavije iz 1992.

Члан 15.: У савезној Републици Југославији у службеној употреби је српски језик екавског и ијекавског изговора и ћирилично писмо, а латиничко је у службеној употреби у складу са уставом и законом.⁴²

Srbija i Crna Gora (zajednički ustavni zakon iz 2002. ne sadrži podatke o službenoj uporabi jezika)

Ustav Republike Srbije od 28. rujna 1990.

Члан 8.: У Републици Србији у службеној је употреби српскохрватски језик и ћирилично писмо, а латиничко писмо је у службеној употреби на начин утврђен законом.
На подручјима Републике Србије где живе народности у службеној употреби су истовремено и њихови језици и писма, на начин утврђен законом.⁴³

Ustav Republike Crne Gore od 12. listopada 1992.

Члан 9.: У Црној Гори у службеној употреби је српски језик ијекавског изговора. Равноправно је ћирилично и латиничко писмо. У општинама у којима већину или значајан дио становништва чине припадници националних и етничких група у службеној употреби су и њихови језици и писма.⁴⁴

Украјина

Ustav Republike Ukrajine od 28. lipnja 1996.

Стаття 10.: Державною мовою в Україні є українська мова.
Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.
В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.
Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.
Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування.
Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом.⁴⁵

⁴¹ http://www.parlament.gov.rs/content/cir/akta/ustav/Ustav_Srbije_pdf.zip; posljednji pristup: 11.02.2011.

⁴² [http://sr.wikisource.org/sr/Устав_Савезне_Републике_Југославије_\(1992\)](http://sr.wikisource.org/sr/Устав_Савезне_Републике_Југославије_(1992)); posljednji pristup: 11.02.2011.

⁴³ [http://sr.wikisource.org/sr/Устав_Републике_Србије_\(1990\)](http://sr.wikisource.org/sr/Устав_Републике_Србије_(1990)); posljednji pristup: 11.02.2011.; Izraz "srpskohrvatski jezik" već je godinu poslije (27. srpnja 1991.) preimenovan zakonskom naredbom u "srpski jezik".

⁴⁴ http://www.cesid.org/zakoni/cg/ustav_cg.jsp; posljednji pristup: 22.11.2006.

⁴⁵ <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>; posljednji pristup: 11.02.2011.